

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมการใช้คุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามความคิดเห็นของครูผู้สอนโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิษณุโลก เขต 2

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

- 1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม
- 2 ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
- 3 คุณลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์
- 4 ขอบข่ายและแนวคิดในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม
- 5 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 6 คุณธรรมพื้นฐานที่พึงประสงค์ 8 ประการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

1. ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

กীরติ บุญเจือ (2522 : 82) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความประพฤติดีจนเป็นปกติ ความเคยชินในการประพฤติดี ตรงข้ามกับกิเลส

กীরติ บุญลือ (2519)

คุณธรรม (virtue) หมายถึง ความเคยชินในการประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ตรงข้ามกับกิเลส (vice) ซึ่งได้แก่การประพฤติผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ความประพฤติแต่ละครั้งสืบเนื่องมาจากคุณธรรมหลายอย่าง เมื่อฝึกคุณธรรมใดคุณธรรมหนึ่ง คุณธรรมอื่น ๆ มักจะพลอยได้ไปด้วย และในทำนองเดียวกัน ถ้าปล่อยตัวให้กิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งเกาะกุม จะพลอยมีกิเลสอื่นหลาย ๆ อย่างติดตัวโดยอัตโนมัติ

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติฯ (2530 : 116) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงาม ความดี

ปทานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่ของเปลื้อง ณ นคร (2545:73) ให้

ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

สุกัญญา ศรีเมืองธน (2534:10-11) ได้รวบรวมความหมายของคุณธรรม ซึ่งคัดลอกมาพอสังเขป ดังนี้

โลว์ (Lowe) (1976 : 17) คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่สังคมยึดถือเป็นข้ออ้างอิง

บาร์นฮาร์ท (Barnhart) (1967 : 233) คุณธรรม หมายถึง ระบบของแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติที่ดี

กู๊ด (Good) (1959 : 374) คุณธรรม หมายถึง ระบบของหลักการที่ถูกหรือผิดที่เป็นจริงหรืออุดมคติ

ปลาโต้ (ก.ค.ศ.427 – 347) เริ่มแบ่งคุณธรรมออกเป็น 4 คุณธรรมหลัก (cardinal virtues) คือ ปรีชาญาณ ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณ และความยุติธรรม ได้เปรียบเทียบการควบคุมจิตใจกับการปกครองรัฐ อุดมรัฐของปลาโต้มีสมาชิก 4 ฝ่าย ฝ่ายปกครองต้องมีปรีชาญาณ ฝ่ายทหารต้องมีความกล้าหาญ ฝ่ายตุลาการต้องรู้จักประมาณและทุกฝ่ายต้องอยู่ภายใต้กติกาเดียวกัน

อริสโตเติล (ก.ค.ศ. 384 – 322) รับทฤษฎีของ ปลาโต้และอธิบายเพิ่มเติมว่าคุณธรรม ได้แก่การเดินทางสายกลางระหว่างกิเลสที่ตรงข้ามกัน เปรียบได้กับ มัชฌิมาปฏิปทาของพระพุทธองค์ เช่น ความกล้าหาญ เป็นทางสายกลางระหว่างความขี้ลาดกับความบ้าบิ่น ความรู้จักประมาณ เป็นทางสายกลาง ระหว่าง ความตระหนี่ กับ ความฟุ่มเฟือย

นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ (2521 : 24) คุณธรรม คือ หลักของความดี ความควรกระทำและถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมและวัฒนธรรม บุคคลยึดคุณธรรมเป็นหลักประจำใจ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อความสุข ความเจริญของตนเองและเพื่อสังคมที่เป็นระเบียบและเป็นสุข

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525 : 10) คุณธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่ดี ซึ่งเป็นที่ยอมรับของ สังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2626 : 21) คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่คุณส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าดี เช่น ความมีวินัย ความซื่อสัตย์

กมล หลงธรรมชาติ (2529 : 80) คุณธรรม หมายถึง ธรรมหรือหลักความประพฤติที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม

วัลลภ ปิยะมโนธรรม.(2532: 92) คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่สังคมยอมรับเป็นสิ่งที่ดีงาม เช่นความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ การทำหน้าที่ให้ดีที่สุดตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีปองดอง

ชาญชัย อินทรประวัติ (2525:9) คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีของจริยธรรม ในระดับสูง

วิชัย ธรรมเจริญ (2535:54) บทความธรรมชาติทำให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ดังนี้

คุณธรรม หมายถึง ความดีประจำจิตใจ เป็นมโนสำนึกที่รู้สึกผิดชอบชั่วดี โดยพิจารณา เห็นตามความเป็นจริงว่า เราและคนอื่น สัตว์อื่น ต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์เช่นเดียวกัน เราไม่ควร เบียดเบียนกันด้วยประการทั้งปวง คนมีคุณธรรมประจำใจ มักเป็นคนเสียสละและรับผิดชอบ หลีกเลี่ยงความเสียหาย หากเป็นผู้ใหญ่ก็มีความยุติธรรม ไม่คำนึงถึงอิทธิพลต่าง ๆ ที่จะมา ครอบงำได้ หากเป็นผู้ nhỏ จะไม่เย่อหยิ่งจองหอง มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตน พยายามทำงานที่ ได้รับมอบหมายจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่หนึ่งงานในหน้าที่ของตน โดยหลักใหญ่คนที่มีคุณธรรม ก็คือ เป็นคนรักการทำงาน มีความรับผิดชอบงาน ไม่มีอคติ รู้สึกผิดชอบชั่วดี หลีกเลี่ยงความชั่ว การพัฒนาคุณธรรมถือว่าการพัฒนาทุกสิ่ง เพราะคนเรามีใจเป็นตัวกระตุ้นพฤติกรรมออกมา ทางกายและทางวาจา จึงต้องมีการพัฒนาคุณธรรมให้มีในจิตใจเป็นอันดับแรก

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550,23) ให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ว่า

คุณธรรม (Virtue) หมายถึง หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดี ในทาง ศีลธรรม มีคุณงามความดีภายในจิตใจ อยู่ในขั้นสมบูรณ์จนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข ความยินดี การกระทำที่ดีย่อมมีผลิตผลของความดี คือ ความชื่นชม ยกย่อง ในขณะที่การทำความชั่ว ย่อมนำความเจ็บปวดมาให้ การเป็นผู้มีคุณธรรม คือ การปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ดีงาม ความ เข้าใจเรื่องการกระทำดี มีคุณธรรมเป็นกฎเกณฑ์สากลที่ตรงกัน

สรุป คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี ที่สังคมยอมรับและยึดถือเป็นสิ่งที่ดีที่ ควรยึดเป็นหลักประจำใจเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุข ความเจริญของ ตนเองและเพื่อสังคมที่เป็นระเบียบและเป็นสุข

ความหมายของจริยธรรม

กীরติ บุญเจือ (สุโขทัยธรรมมาธิราช,มหาวิทยาลัย.2543.หน้า 445 อ้างอิงจาก กীরติ บุญเจือ,2522.หน้า 1) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติไม่ว่าสืบเนื่องมาจากปรัชญา ลัทธิใด รวมทั้งหลักความประพฤติสืบเนื่องมาจากศาสนาด้วย

โกศล มีคุณ (2533) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์และแนวทางการประพฤติ เป็นตัวเกณฑ์ที่เรียกได้ว่าการแสดงออกที่มีจริยธรรมเป็นอย่างไร ส่วนคุณลักษณะภายในและพฤติกรรมของบุคคลนั้น เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพทางจริยธรรมของบุคคลแต่ละคน ในอันที่จะแสดงออกได้เหมาะสมกับกฎเกณฑ์ภายนอกและการวัดจริยธรรมของบุคคลก็ควรวัดลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมของบุคคลนี้เอง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2513) หมายถึง เป็นเรื่องเกี่ยวกับความประพฤติ ผู้ประพฤติจะต้องรู้โอกาส เวลาและสถานการณ์ จริยธรรมของแต่ละชาติหรือคนแต่ละสังคมจะขึ้นอยู่กับระบบศีลธรรมของศาสนาที่ชนเหล่านั้นนับถือเป็นส่วนใหญ่ ในความคิดเห็นของท่าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เชื่อว่ายังไม่มีข้อสรุปแน่นอนเกี่ยวกับความหมายของจริยธรรม ท่านกล่าวว่า เมื่อความหมายของจริยธรรมไม่แน่นอน เราก็ควรหาอะไรที่แน่นอนกว่านั้นมาปฏิบัติและสั่งสอนกันเพื่อประโยชน์และความสงบสุขของบ้านเมือง เมื่อคำว่าจริยธรรมเป็นศัพท์ที่แน่นอน แปลว่าความประพฤติเป็นธรรมหรือการประพฤติถูกต้องตามพจนานุกรม ธรรม จริยธรรมก็ควรจะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้ถูกทาง เพราะเมื่อคนทั้งปวงประพฤติเป็นธรรมแล้ว ถูกธรรมแล้วผลดีก็ย่อมจะเกิดแก่ผู้ประพฤติและสังคม โดยไม่มีปัญหา ธรรม คือ คำสั่งสอนให้ผู้รับผิดชอบชั่วดีของศาสนา

พนัส หันนาคินทร์ (2520:44) จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเกษมสุขในสังคม (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ,เมืองไทยของเรา : เล่มที่ 14 หน้า 132) ให้ความหมาย จริยธรรม หมายถึง ระบบค่านิยมที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติที่เป็นความดี ในความหมายกว้าง อาจรวมถึงหลักคำสอนในศาสนา ในความหมายแคบ อาจเป็นระบบจริยธรรมของกลุ่มคน หรือสังคม หรือวัฒนธรรม หนึ่ง ๆ

แปลก สนธิรักษ์และวิทย์ วิศทเวทย์ (2522:91) จริยธรรม คือหลักธรรมอันเป็นแนวในการปฏิบัติในการกระทำที่เป็นไปตามทำนองคลองธรรมมีลักษณะพิเศษคือการให้คุณประโยชน์แก่ผู้อื่นและในเวลาเดียวกันก็เป็นประโยชน์ต่อตนเองด้วย

ดวงเดือน พันธุมนาวิน.(2526:54) จริยธรรม หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์รวมทั้งพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ซึ่งสังคมต้องการให้มีสมาชิก คือพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุนและผู้กระทำเกิดความพอใจ ว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

พระยาอนุমানราชชน (2526) ให้ความหมายไว้ดังนี้ จริยธรรม หมายถึง เป็นเรื่องการ ค้นหาความจริงเกี่ยวกับ คุณค่าความประพฤติของสมาชิกในสังคม ซึ่งถือว่าถูกต้องหรือดีและสิ่งที่ไม่ดีถือว่าผิดหรือชั่วไม่ควรประพฤติ แล้ววางกำหนดเป็นมาตรฐานเอาไว้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2523 : 8) ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึง การกระทำทั้งกาย วาจา และใจที่ดีงาม เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม

สาโรช บัวศรี (2526 : 20) จริยธรรม หมายถึง ค่านิยมในระดับต่าง ๆ ซึ่งบุคคลและสังคมต้องยึดมั่นถือมั่น และจริยธรรมนี้ย่อมนำสันติสุขมาให้แก่บุคคลและสังคมได้ตามควรแก่กรณี เพราะจริยธรรมเป็นเครื่องควบคุมอันตรกิริยาระหว่างมนุษย์และสังคมหรือสิ่งแวดล้อมทั้งปวง

ระวี ภาวิไล (2526 : 20) จริยธรรมคือแนวทางที่ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อบรรลุถึงสภาพชีวิตอันทรงคุณค่าที่พึงประสงค์

กนก จันทร์ขจร.(2533:83) จริยธรรม หมายถึง การประพฤติตามลักษณะของพลเมืองดี ให้มีคุณภาพ บุคลิกลักษณะ อุปนิสัยและพฤติกรรมที่ดี มีศีลธรรมตามความต้องการและความจำเป็นของประเทศชาติ

เสถียรพงษ์ วรรณปก (2533 : 18-19) ได้ให้ความหมาย จริยธรรม เป็น สมุหนาม (คำเรียกรวม)ของสิ่งที่ควรประพฤติทั้งหลาย โดยสามารถแยกรายละเอียดว่าสิ่งที่ควรประพฤติเหล่านั้นมีอะไรบ้าง ซึ่งเรียกว่า คุณธรรม เช่น เมตตา เป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง กรุณา เป็นคุณธรรมอีกข้อหนึ่ง ชันติ เป็นคุณธรรมอีกข้อหนึ่ง ทั้งเมตตา กรุณาและชันติ รวมเรียกว่าจริยธรรม ฉะนั้น จริยธรรม จึงหมายถึง ความดีงาม สิ่งที่ควรประพฤติ

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550:19) จริยธรรม (Ethic) หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความควรในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและมโนธรรมที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์

จากความหมายของจริยธรรม ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง การประพฤติดี ประพฤติชอบ ทั้งกาย วาจา และใจ ปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องและดีงามอันก่อให้เกิดความสุข ความเจริญทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและสังคม

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณศัพท์ (2544 : 123) ได้ให้ความหมายของ
จริยธรรมไว้ว่า

จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ,ศีลธรรม

พจนานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่ของเปลื้อง ณ นคร (2545:85)ให้
ความหมายว่า

จริยธรรม หมายถึง ข้อควรประพฤติปฏิบัติ,ศีลธรรม,กฎศีลธรรม

พุทธทาสภิกขุ (2527:109) ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง การปฏิบัติที่มุ่งให้
เกิดความผาสุก สุขสงบ เป็นสิ่งที่มนุษย์บัญญัติขึ้นตามเหตุผลของมนุษย์เอง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน : พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ว่า

จริยธรรม หมายถึง ข้อควรประพฤติปฏิบัติ,ศีลธรรม,กฎศีลธรรม

คู่มือการสอนศีลธรรมจริยธรรม : สำนักงานการประถมศึกษาศึกษาพิเศษโลก,ตามโครงการ
ห้องเรียนเงินล้าน(2527 : 22) ให้ความหมายว่า

จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติดี ความประพฤติที่สังคมมุ่งหวัง สำนักงานการ
ประถมศึกษาศึกษาพิเศษโลก ให้สมาชิกของสังคมนั้นประพฤติตาม

สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัย(2543:446)

ให้ความหมายไว้ดังนี้

จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่สังคม เห็นว่าถูกต้องเหมาะสม

สรุป จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติ ระเบียบ กฎเกณฑ์และแนวทางความ
ประพฤติที่พึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคมเพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ความสันติ
สุขในสังคมเป็นหลักที่ช่วยให้บุคคลมีความรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดีและเป็นแนวทางในการตัดสินใจ
ของบุคคลว่าควรจะทำอะไร อย่างไร เพราะเหตุใดและไม่ควรประพฤติปฏิบัติอะไร
เพราะเหตุใด

พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลจะแสดงออกถึงลักษณะ
จริยธรรมของบุคคลนั้น เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น การให้ทาน การพูดเท็จ การไม่ซื่อสัตย์หรือการ
ลักขโมย เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่กระทำในสิ่งที่สังคมนิยมชมชอบว่าดีและงดเว้นไม่แสดง
พฤติกรรมที่เป็นการฝ่าฝืน กฎ ระเบียบ หรือข้อห้ามของสังคมนั้น เป็นการกระทำที่สังคม
เห็นชอบและสนับสนุน

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ นักจิตวิทยา คือ ฟรอยด์ (Freud) เชื่อว่า จริยธรรมเป็นส่วนเดียวกับซูเปอร์อีโก้ หรือ มโนธรรม ซึ่งได้รับจากพ่อ แม่ หรือผู้ใกล้ชิด ทำให้เด็กรับเอาบุคลิกภาพ ค่านิยมและมาตรฐานทางสังคมเอาไว้ ซูเปอร์อีโก้จะทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เข้ากฎเกณฑ์หรือมาตรฐานความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ที่กำหนดโดยสังคม หรืออีกนัยหนึ่ง ซูเปอร์อีโก้เป็น คุณธรรม ที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอกของมนุษย์ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคม

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา โคลเบอร์ก (Kohlberg) เป็นผู้คิดทฤษฎี เชื่อว่าพัฒนาการของจริยธรรมเป็นผลของพัฒนาการทางปัญญา จริยธรรมหรือความเข้าใจเกี่ยวกับความถูกต้องเกิดจากการคิดไตร่ตรองตามเหตุผล ซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญา ด้วยเหตุนี้ โคลเบอร์ก (Kohlberg) จึงยึดเอาทฤษฎีของเพียเจท (Piaget) เป็นหลักในการสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมตามทฤษฎีของ เพียเจท (Piaget) พัฒนาการของมนุษย์พัฒนาขึ้นเป็นลำดับขั้นตามอายุ เริ่มจากขั้นที่ยังไม่สามารถใช้ภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แล้วพัฒนาไปเป็นลำดับจนสามารถถึงขั้นคิดตามหลักเหตุผลที่เป็นนามธรรมได้

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางสังคมเช่นเดียวกับพฤติกรรมด้านอื่น ๆ ของมนุษย์เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้จัดเตรียมให้มีพฤติกรรมอื่น ๆ มาโดยกำเนิด หากต้องมาเรียนรู้พฤติกรรมโดยมีแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีที่ว่า

1. การเรียนรู้ของมนุษย์ เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง จากการประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเองและประสบผลที่เกิดจากการกระทำต่าง ๆ ด้วยตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นเป็นการเรียนรู้ด้วยการสังเกตและอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่าและการอ่านสารบบนที่กของผู้อื่น ซึ่งการเรียนรู้นี้ช่วยให้มนุษย์ได้เรียนรู้ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

2. ผลของการเรียนรู้ อยู่ในรูปของความเชื่อว่า อะไรสัมพันธ์กับอะไร อย่างไร ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ความรู้เหล่านี้จะมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) เชื่อว่ากฎเกณฑ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดการพัฒนาจริยธรรม ทฤษฎีนี้พยายามอธิบายกระบวนการเรียนรู้ โดยหลักการเสริมแรงและหลักการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ปรากฏการณ์ของสังคม สกินเนอร์ อ้างถึงใน ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ(2543 : 171) มีความเชื่อว่า

แรงจูงใจที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคมมีรากฐานมาจากความต้องการรางวัลและหลีกเลี่ยงการลงโทษจากสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่สังคมยึดถือ บรรทัดฐานหรือเกณฑ์ปกติของจริยธรรมพื้นฐานเกิดขึ้นภายในจิตใจ

ทฤษฎีทางสติปัญญา (Cognitive Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อเรื่องกิจกรรมทางสมองของแต่ละบุคคลมีความสำคัญกว่าพฤติกรรมอันเกิดจากอิทธิพลของสังคมภายนอก กิจกรรมทางสมองเป็นกระบวนการทางสติปัญญา ซึ่งรวมทั้งการรับรู้ ความจำและการพิจารณาตัดสินใจ ทฤษฎีทางสติปัญญาของ พี อาร์ เจท์ และ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคล เบิร์ก

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ พี อาร์ เจท์ กล่าวว่า การพัฒนาทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับความฉลาด หรือพัฒนาทางสติปัญญา เสนอแนวคิดเป็น 2 ระยะ คือ

1. ระยะเด็กยึดหลักจริยธรรมจากผู้อื่น ระยะนี้เป็นช่วงอายุ 8 ปี โดยประมาณ เป็นระยะที่ชอบแสดงลักษณะเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง เด็กจะยึดกฎเกณฑ์ตายตัว ผิดเป็นผิด หรือถ้าผิดต้องได้รับโทษโดยไม่คำนึงถึงสาเหตุอื่น จริยธรรมของเด็กช่วงนี้เป็นการแสดงความเคารพเชื่อฟังพ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ โดยไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ

2. ระยะเด็กยึดหลักจริยธรรมของตนเองเป็นระยะที่เด็กมีอายุ 9 - 12 ปี วัยนี้เด็กมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน การตัดสินใจทางจริยธรรมของเด็กมีความคิดเป็นของตนเอง มีความยืดหยุ่น มีเหตุผล ที่คำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาผลการกระทำด้วย

ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของโคลเบิร์ก เขาเชื่อว่าการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุนิติภาวะเชิงจริยธรรม พร้อมกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ ด้วย ได้จัดลำดับขั้นของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ไว้ 2 ขั้น ดังนี้

1. ระดับก่อนจริยธรรม ระยะนี้บุคคลจะทำความดี ความเลวขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมที่ทำการมาหรือผู้ใหญ่เป็นผู้กำหนด
2. ระดับปฏิบัติตามแบบแผนกฎเกณฑ์จริยธรรม คนจะปฏิบัติที่คาดหวังไว้ในครอบครัว กลุ่มหรือประเทศชาติ

จริยธรรมมีพัฒนาการเป็นลำดับจากวัยทารกจนถึงตลอดชีวิต การพัฒนามีลักษณะทฤษฎีที่สำคัญแบ่งเป็น 3 แนวทางใหญ่คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycho Analytic Theory) จริยธรรมกับมโนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความผิดชอบชั่วดี จากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น จนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคม เรียกว่า เอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตาม

ข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำซ้ำแล้วรู้สึกสำนึกเกิดหรือติดปะละอายใจตนเอง ถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบของลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม ในลักษณะทฤษฎีเช่นนี้ บทบาทของการศึกษา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจเพื่อเสริมสร้างกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่ระบบเศรษฐกิจและสังคมต้องการ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ การศึกษาเพื่ออบรมฝึกฝนการนำสติปัญญาไปใช้เป็นประโยชน์แก่ล้าอย่างขึ้นพยายามแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิต คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือ การมีอิสรภาพ การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิต เพื่อชีวิต เป็นความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 31-32)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่า เป็นกระบวนการสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมา รับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกับหลักการเสริมแรง และการทดแทนสิ่งเร้า (Stimulus Substitution) รับแนวคิดของจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบ โดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจคือ เป็นที่รักที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน ในลักษณะเช่นนี้ สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงเรียนที่ได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมากในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังรูปแบบและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้นักเรียนพึงระมัดระวังในการสอน เพราะถ้าขาดความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ ใช้อารมณ์ และวางอำนาจแทน จะทำให้เด็กรู้สึกเป็นศัตรูกับผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจพึงอบรมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้สึกละอายที่ทำชั่ว ให้ความคิดเหตุผลและความสม่ำเสมอในการลงโทษและให้รางวัลเด็ก เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ จึงมีหน้าที่ต้องจัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม เป็นที่ยอมรับว่าครูเป็นผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังคุณธรรม (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 31-32)

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Theory) จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ

การพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์มี 3 ชั้น คือ

1. ชั้นก่อนจริยธรรม ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ปี ยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น
2. ชั้นเชื่อฟังคำสั่ง ตั้งแต่อายุ 2 ปี ถึง 8 ปี เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ มีการคิดก่อนปฏิบัติการตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น
ชั้นยึดหลักแห่งตน อายุตั้งแต่ 8 ปี ถึง 10 ปี เกิดหลักความคิดพัฒนาการทางสติปัญญา สูงขึ้นตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก เริ่มมีความคิดเป็นของตัวเองมากขึ้น (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. 2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 32)
3. เพียเจต์ (Piagetian Framework) จุดประสงค์หลักของเพียเจต์ คือ การสำรวจธรรมชาติในการตัดสินใจของเด็กเป็นรายบุคคลในเรื่อง
 1. เจตคติของเด็กที่มีต่อกฎ
 2. การตัดสินใจของเด็ก เกี่ยวกับความถูกต้องและความผิด
 3. การประเมินค่าความยุติธรรมในการตัดสินใจ

โดยกำหนดว่า ความงอกงามในการตัดสินใจด้านคุณธรรมมีลำดับพัฒนาการเป็นระยะ ๆ โดยขึ้นอยู่กับการวางรูปแบบในความก้าวหน้าในการเรียนรู้ มากกว่าการเรียนรู้กฎโดยการให้รางวัลและการลงโทษ คือ การลอกเลียนแบบอย่างเท่านั้น ในปี ค.ศ.1932 เพียเจต์ เขียนไว้ว่า คุณธรรมประกอบขึ้นด้วยระบบของกฎและการคงอยู่ของคุณธรรม จะค้นหาได้จากความเชื่อถือ ซึ่งแต่ละรายบุคคลพยายามที่รับกฎเหล่านั้น การสำรวจธรรมชาติหรือคุณลักษณะของการตัดสินใจ คุณธรรมของเด็ก ทำโดยการพูดคุยและตั้งคำถามโดยใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง ทำให้เด็กได้เห็นเหตุการณ์สองด้านคู่กันไป และถามให้วิจารณ์พฤติกรรมทั้งสองด้าน ที่เขายกมาแสดงให้ดูให้ทฤษฎีสืบสวนสอบสวนพิจารณาความคิดของเด็ก โดยดูลำดับขั้นตอนการพัฒนาและการดำเนินรูปแบบ โดยขึ้นอยู่กับความเจริญวัยของเด็ก (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 37)

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เสนอประเด็นที่ว่า หลักจริยธรรมไม่แยกออกจากชีวิตในสังคมของมนุษย์ トラバิดที่มีการสมาคมร่วมกันอยู่ ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นรูปแบบชีวิตในสังคม มิใช่เป็นการเตรียมตัวสำหรับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ลักษณะนิสัยจะได้รับการตีความว่าคุณลักษณะอย่างไรอยู่ที่ความใส่ใจที่แสดงให้เห็นและความตระหนักในด้านความรู้สึก ความปรารถนาและสิทธิของผู้อื่น รวมทั้งการกระทำที่จะควบคุมการทำงานและแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้

คุณธรรมจริยธรรม คือ หลักความประพฤติ ที่มีการฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี โดยเน้นที่รายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมที่จะดำรงรูปแบบของสังคมนั้น ดังนั้นหลักจริยธรรมจึงไม่มีใครคนใดคนหนึ่งผูกขาดการตัดสินใจ ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ ไม่สร้างรูปแบบเฉพาะภูมิภาคหรือวิถีชีวิตเพียงอย่างเดียวใดอย่างหนึ่ง การแปลความหมายคุณธรรม ในชีวิตสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการเร่งรัดหน้าที่จะสร้างลักษณะนิสัยของบุคคล โดยเน้นความสำคัญในด้านจิตวิทยาในการจัดจริยศึกษา อุปกรณ์การให้ความรู้ทางจริยธรรมมีความรู้สึกรับผิดชอบเป็นส่วนช่วยได้มาก ผลงานของโรงเรียนตัดสินได้จากความสำเร็จในการพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจคุณธรรมของแต่ละบุคคลได้ นักการศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมนักเรียนโดยการเสริมสร้างพลังในการดำเนินกิจกรรมด้วยตัวนักเรียนเอง ใช้สติปัญญาโดยไม่ละทิ้งหลักคุณธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนา และจริยธรรม. 2550. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 37-38)

ลัทธินี้ของคานท์ (Kant) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน มีชื่อเสียงในช่วง ค.ศ.1724-1804 มีความเห็นว่า ชั่ว ดี ผิด ถูก ที่เป็นศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งถาวรตายตัว ค่าของจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีจริงตายตัว จะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ ทฤษฎีจะยึดถือกฎระเบียบเป็นหลักเกณฑ์มาตรฐานการพิจารณาตัดสินคุณค่าจะเข้าไปตามหน้าที่ที่ระบุไว้เป็นข้อกำหนดนั้น จะแปรเปลี่ยนโดยเลียงไปใช้เหตุผล จากผลการกระทำไม่ได้แม้ว่าจะจะเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ได้ก็ตาม สิ่งที่คานท์เชื่อว่าเป็นการกระทำที่ดีนั้น ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไข นอกจากมีเจตนาที่ดี ดังนั้นการกระทำตามหน้าที่จึงเป็นเจตนาที่ดี ไม่ใช่การกระทำตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณและความรู้สึกตามอารมณ์ปรารถนาแต่ทำตามเจตนาที่เกิดสำนึกในหน้าที่ กฎศีลธรรมเป็นความถูกต้อง เป็นหลักสากล ถ้าเหตุผลเป็นสากล คนก็จะทำตามหลักที่เป็นสากลด้วย ปรัชญาของคานท์มีจุดเด่นที่สุดคือ การสอนให้คนสำนึกในหน้าที่ สอนไม่ให้คนยกตัวเองเหนือกฎ ซึ่งเป็นกฎศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ใดแม้แต่ตนเอง ทุกคนมีค่าของตนเองเท่ากับผู้อื่น จุดหมายการดำรงชีวิตค่อนข้างเป็นอุดมคติตายตัว ไม่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของมนุษย์ เครื่องวัดตายตัวในหลักจริยศาสตร์ จงใจให้เป็นสากล โดยไม่ถือว่าผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำให้เรามีส่วนในการตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด เขามองโลกในแง่เดียว คือ คิดว่าคนมิได้ใช้ชีวิตอยู่เพื่อความสุข แต่มีชีวิตอยู่เพื่อศีลธรรมอันบริสุทธิ์ การใช้ชีวิตตามเหตุผลหรือการใช้ชีวิตทางศีลธรรม ทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ ถ้าวิจารณ์ทัศนะของคานท์ในด้านองค์ประกอบของจริยธรรม (Moral Elements) แล้วสามารถเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะมีความสมบูรณ์ในด้านความมีกฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย (Discipline) ยึดกฎสากลของสังคม (Society) ความมีเสรีภาพในตัว

บุคคล (Autonomy) ไปสู่ความมีเหตุผลทางปัญญา (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐาน การศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 39)

จอห์น วิลสัน (John Wilson) เสนอหลักการใช้เหตุผลอย่างมีระบบว่า คุณธรรม คือ ระดับในการกำหนดคุณสมบัติของคนในสังคมตามความรู้สึก ความสนใจที่วัดได้จากคนอื่น ดังนั้น การจัดการศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนา และอารมณ์ของมนุษย์ ได้แก่ เจตคติ ความ เชื่อถือ และความคิดทางคุณธรรมซึ่งตรงกับความสนใจของผู้อื่น หลักคุณธรรมสามารถจำกัด ความเหมือนคำว่า ค่านิยม (Values) เข้มทิศที่เป็นตัวที่บอกคุณค่า คือ ความเชื่อ ความเห็น เจต คติ ความสนใจ หรือการปฏิบัติที่บุคคลทำอย่างแยกตัวเป็นอิสระออกมาให้ผู้อื่นได้รู้ว่ากำลัง ดำเนินการวางรูปแบบของค่านิยมขึ้นมา ค่านิยมเป็นผลผลิตของประสบการณ์ส่วนตัวด้วยอย่าง หนึ่ง (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 39)

ซีดเนีย ซีมอน (Sidney Simon) เสนอวิธีอธิบายคุณค่า เพื่อตัดสินการกระทำที่เป็น ค่านิยม โดยมีวิธีกำหนดระดับค่าหรือปฏิบัติเป็นขั้นตอน 7 ลำดับขั้น จำแนกเป็นแนวทางการ อธิบายคุณค่า 3 ประการดังนี้

1. การเลือก (Choosing)
 - (1) แสวงหาแนวทางหลายวิถีทาง
 - (2) มองการณ์ไกล
 - (3) สร้างการเลือกด้วยตนเอง
2. การตีราคาคุณค่า (Prizing)
 - (4) ระวังการตีค่าตามอำเภอใจโดยมีอคติ
 - (5) เต็มใจที่จะยืนยันสนับสนุนแนวที่ตนเลือก
3. การปฏิบัติ (Action)
 - (6) ปฏิบัติตามการเลือกที่พอใจแล้ว
 - (7) ปฏิบัติตามจนเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต

Sidney Simon and Lawrence Kohlberg, Learning

(New York: Mufflin Company, 1972) pp.62. (คัดลอกมาจาก ประภาศรี สีหอำไพ.พื้นฐาน การศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.2550.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 39)

3. คุณลักษณะทางคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์

หมายถึง คุณลักษณะที่พึงปรารถนา ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับของสังคม ตามคุณธรรมพื้นฐานที่พึงประสงค์ 8 ประการ ประกอบด้วยด้านความขยัน ด้านความประหยัด ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความมีวินัย ด้านความสุภาพ ด้านความสะอาด ด้านความสามัคคี และด้านความมีน้ำใจ

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ตระหนักถึงปัญหาสังคมสำคัญอันหนึ่ง คือ เยาวชนไทยขาดคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม เห็นสมควรเร่งส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน จึงได้มีประกาศเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2527 ให้เพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนาในกลุ่มสังคมศึกษา โดยดำเนินการจัดการเรียนการสอนภาคเรียนละ 1 วิชา ตลอดมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตร พ.ศ.2521 (พินิตา สิ้นสุวรรณและคณะ, 2531. หน้า 63 อ้างอิงมาจากกรมศาสนา, 2539. หน้า 105)

วิศิษฐ์ หมายถึง (2541. หน้า 44) การส่งเสริมให้นักเรียนมีวินัย คุณธรรม จริยธรรมเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่งในการปฏิบัติงานด้านการปกครองนักเรียนเกี่ยวกับวินัยในโรงเรียน จะต้องจัดทำให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ การส่งเสริมให้นักเรียนมีวินัย มีคุณธรรม จริยธรรมอันดีงามจะต้องจัดในรูปแบบต่าง ๆ และจะต้องทำด้วยความยืดหยุ่นมากที่สุดเพราะนักเรียนอยู่ในช่วงของวัยรุ่นอาจยังขาดความระมัดระวังและต้องหากิจกรรมหาแนวทางอื่น ๆ เพื่อโน้มน้าวให้นักเรียนได้เห็นถึงคุณค่าและความจำเป็นในการประพฤติตนตามกฎหมายระเบียบด้วยความภาคภูมิใจ

กรมสามัญศึกษา (2534. หน้า 25) เน้นถึงคุณธรรมในด้านความขยัน ด้านความประหยัด ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความกตัญญู ด้านความรับผิดชอบ ด้านการพึ่งตนเอง ด้านการมีวินัย ซึ่งมีวิธีการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้

1. การสอนสอดแทรกในรายวิชาต่าง ๆ หรือสอดแทรกตอนการนำเข้าสู่บทเรียน กิจกรรมเนื้อหา
2. การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมโดยตรง เช่น การใช้ชุดการสอน การอบรมหน้าเสาธง การเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม หรือการเชิญวิทยากรที่มีความรู้มาให้ความรู้แก่นักเรียน หรือจัดกิจกรรมชุมนุมที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม
3. การบูรณาการให้เข้ากับวิถีชีวิตของนักเรียนทั้งในและนอกโรงเรียน โดยความร่วมมือกับทุกฝ่ายในชุมชนหรือสังคม

สรุป การส่งเสริมให้นักเรียนมีวินัย มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการบริหารและการปฏิบัติงานเกี่ยวกับฝ่ายปกครองนักเรียน ซึ่งจะต้องทำ

อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเคยชินจนติดเป็นนิสัยและมองเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงามซึ่งเป็นการส่งเสริมความมีวินัยในตนเองและต่อสังคมและสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ไข ควบคุม พัฒนาตนเองได้ตาม สภาพและความเหมาะสมในการแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

4. ขอบข่ายและแนวคิดในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดตัวบ่งชี้และเกณฑ์การพิจารณาเพื่อการประเมิน คุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2547 ได้กำหนดมาตรฐาน ด้านผู้เรียน ไว้ใน

มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์โดยกำหนดตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีวินัย มีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามระเบียบและหลักเบื้องต้น ของแต่ละศาสนา

2. มีความซื่อสัตย์สุจริต

3. มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

4. ประหยัด ใช้สิ่งของและทรัพย์สินอย่างประหยัดและคุ้มค่าของตนเอง

และส่วนรวม

5. มีความกตัญญูกตเวทิต์

สาระการเรียนรู้และมาตรฐานการเรียนรู้ ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กำหนดไว้ว่า

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐานที่ ส 1.1 เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของศาสนา หรือศาสนาที่ตน นับถือ สามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติของการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐานที่ ส 1.2 ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงามและศรัทธา ในพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐานที่ ส 1.3 ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญ ประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐานที่ ส 2.1 ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี ตามกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐานที่ ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่นและศรัทธาและดำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

มาตรา 24 (4) การจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ซึ่ง “คุณธรรม” เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งในเงื่อนไขหลักปรัชญาเศรษฐกิจ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เล็งเห็นความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมให้กับเด็กและเยาวชนของชาติ จากหลักการและความมุ่งหมาย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้กำหนดให้โรงเรียนในสังกัดใช้คุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อฝึกปฏิบัติให้เด็กและเยาวชนของชาติเป็นคนดีของสังคม มีคุณธรรมและมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ รวมทั้งยังสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยึดทางสายกลาง ดำเนินชีวิตอยู่บนความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 – 2554) มีแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของการให้ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” โดยยึดหลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” มีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตเพื่อปรับตัว แสวงหาประโยชน์อย่างรู้เท่าทันโลกยุคโลกาภิวัตน์และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับทุกภาคส่วนตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดวิสัยทัศน์ คือ มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน”

(Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม

สังคมไทยในปัจจุบันนอกจากจะต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจโลกที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ยังมีปัญหาสังคมอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาความยากจน การทุจริตคอร์รัปชัน ความเบี่ยงเบนทางค่านิยมและวัฒนธรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความแตกแยก ปัญหาความขัดแย้งของคนในสังคม เนื่องจากมีความคิดเห็นแตกต่างกันในทางการเมือง จึงส่งผลกระทบต่อการบริหารบ้านเมือง รวมทั้งเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ที่มีความสำคัญเร่งด่วนและมีผลกระทบต่อความอยู่ดี

มีสุขของประชาชน ดังนั้นเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของสังคมไทยและสร้างสังคมไทยให้มีลักษณะเป็น “ สังคมแห่งสันติสุขและยั่งยืน ” คนไทยและสังคมไทยต้องร่วมมือกัน ร่วมใจกัน แก้ไขปัญหา โดยการเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตย รวมทั้งการเรียนรู้และน้อมนำ หลักธรรมพื้นฐานที่พึงประสงค์ 8 ประการและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 6 กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ที่ 1 เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างความตระหนัก สำนึกในคุณค่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี วิถีประชาธิปไตย พัฒนาคนโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของครอบครัว ชุมชน สังคม สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสร้างคนและสร้างความรู้สู่สังคมคุณธรรม คุณภาพ สมรรถภาพและประสิทธิภาพ

นโยบายกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2550 – 2551 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550. หน้า 3) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ศ.ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน ได้นำนโยบายด้านสังคมโดยเฉพาะด้านการศึกษาที่มีการเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ม.ป.ป) ได้ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างความตระหนัก สำนึกในคุณค่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี วิถีประชาธิปไตย พัฒนาคนโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐาน กระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง ความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สังคม สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้และอยู่ดีมีสุข ดังนั้นเพื่อให้การขับเคลื่อนดังกล่าวมีความชัดเจน เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม “ 8 คุณธรรมพื้นฐาน ” ที่ควรเร่งปลูกฝัง ประกอบด้วย

1. ขยัน คือ ความตั้งใจพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ อดทน ความขยันต้องใช้ควบคู่กับสติปัญญา แก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ
2. ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของแต่พอประมาณ ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ

3. ความซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรง ไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจปลอด
จากความรู้สึกลำเอียง หรืออคติ
4. มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยใน
ตนเองและวินัยต่อสังคม
5. สุภาพ คือ เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิจกรรมารยาทที่ดีงาม มีสัมมา
คารวะ
6. สะอาด คือ ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจและสภาพแวดล้อม ความผ่องใสที่
เจริญตาทำให้เป็นที่เจริญตาแก่ผู้พบเห็น
7. สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกันร่วมกัน
ปฏิบัติงานให้บรรลุตามที่ต้องการ เกิดงานอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาัด
เอาเปรียบ ยอมรับความแตกต่างทางความคิด ความหลากหลายทางเชื้อชาติ ความกลมเกลียว
ในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ความสมานฉันท์
8. มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตนเองหรือเรื่องของตนเอง แต่เห็นอกเห็นใจ
และเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ จำเป็น
ความทุกข์สุขของผู้อื่นและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

5. หลักแนวคิดของหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาตนเองอยู่บนพื้นฐานของทาง
สายกลาง อยู่บนความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีการสร้าง
ภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรอบรู้ รอบคอบ โดยมีกรอบแนวคิด 5 ประการ คือ

1. เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทางที่ควรเป็น
โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทยและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา มุ่งเน้น
การรอดพ้นจากภัยและวิกฤติต่าง ๆ เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป
2. คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติตน
ได้ทุกเวลา ทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนในทางสายกลางและมีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน
3. คำนียาม ของความพอเพียงจะประกอบด้วย 3 ส่วนพร้อม ๆ กัน คือ
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป
โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงจะต้อง

เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินงานต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับของความพอเพียง ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ดังนี้ คือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้มีความเชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและตั้งระมัดระวังในขั้นตอนของการปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่ต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความขยันหมั่นเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ เป็นการพัฒนาที่สมดุลและมีความยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี (สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ:2542, หน้า 5 – 18)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดทางสายกลาง ประกอบด้วย หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไขก็คือ เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) เงื่อนไขคุณธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานความหมายของความพอเพียงไว้ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อ 4 ธันวาคม 2541 ดังนี้

“คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับตนเองเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน..พอมีพอกินนี้แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง”

“ให้พอเพียงนี้หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอแม้บางอย่างอาจจะดูฟุ่มเฟือยแต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ...”

“Self sufficiency (พึ่งพาตนเอง) นั้นหมายความว่าผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง..” “แต่พอเพียงนี้ มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอก็ พอเพียง เพียงนี้ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราก้าวไปในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียน

คนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข ...”

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง ภายในและภายนอก ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่ง ใน การนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วย ความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจาก โลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปรียานุช พิบูลสรารุช (2544,20) กล่าวไว้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไป ในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ใน การวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานทางด้าน จิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกใน คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความ เพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้ เป็นอย่างดี

ปทานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่,เปลื้อง ณ นคร (2545 : 240) ให้ ความหมายไว้ดังนี้

ความพอเพียง หมายถึง เท่าที่ต้องการ,ควรแก่ความต้องการ,เต็มความต้องการ
พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์กรคำคุณศัพท์ (2544 : 301) ให้ความหมายไว้ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง สำนึกในฐานะของตน,เจียมตัว,ไม่ทำอะไรเกินฐานะของตน
พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์กรคำคุณศัพท์ (2544 : 352) ให้ความหมายไว้ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอควรเพียงระดับปานกลาง , พอเหมาะ
ศุภกร ม่วงเพชรศรี (2552:28) ให้ความหมายไว้ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและมากเกินไป โดยไม่
เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

กีรติ บุญลือ (2519: 83) ให้ความหมายไว้ว่า

การรู้จักประมาณ (Temperance) หมายถึง คุณธรรมรู้จักประมาณช่วยให้เรารู้ว่าอะไร
ควรอยู่ในขอบเขตแค่ไหน จึงต้องฝึกให้รู้จักอยู่ในขอบเขตอันควรในแต่ละสภาพและฐานะของ
บุคคล

การรู้จักประมาณหรือความพอเพียง (Temperance,Sufficiency) สัตว์มีสัญชาตญาณ
กระตุ้นให้ทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อการอยู่รอดของมันเองและของเผ่าพันธุ์เมื่อหมดความจำเป็น
สัญชาตญาณนั้นก็หยุดทำงานโดยอัตโนมัติ มนุษย์มีสัญชาตญาณเช่นกัน แต่มนุษย์ยังมีสำนึก
และ สามารถสำนึกและปลูกสัญชาตญาณได้ตามใจ มนุษย์จึงมักจะใช้สัญชาตญาณเลยเถิดเกิน
ความจำเป็นตามธรรมชาติ จนบางครั้งปลูกสัญชาตญาณเพื่อความพึงพอใจเท่านั้น การไม่รู้จัก
ควบคุมพลังในตัวให้อยู่ในขอบเขตของจุดมุ่งหมายในชีวิต มักจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากมากมาย
แก่ตัวเองและแก่สังคม เพราะเมื่อคนหนึ่งใช้พลังเลยขอบเขตอย่างไม่ถูกต้อง ก็มักจะก้าวท้าวสิทธิ
อันชอบธรรมของผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กรรณิกา ชลิตอาภรณ์ (2552 : 34) ให้ความหมายไว้ว่า

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีในด้านต่าง ๆ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป
สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ,เมืองไทยของเรา : (เล่มที่14 หน้า 111)

ความรู้จักพอ หมายถึง ความไม่โลภและไม่หลง รู้จักจัดการกับชีวิตของตนแบบเรียบ
ง่าย

ศุภกร ม่วงเพชรศรี (2552:28) ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น
จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะ
เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

อภิเม คู้พิทักษ์ (2552:34) ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความมีเหตุผล หมายถึง การคิดวิเคราะห์ให้รู้สาเหตุแห่งปัญหา การรู้ถึงผลการกระทำ การใช้เหตุผลที่ไม่คำนึงผลเฉพาะตน แต่ คำนึงถึงผู้อื่น ๆ และสิ่งแวดล้อม

กรรณิกา ชลิตอาภรณ์ (2552 : 34) ให้ความหมายไว้ว่า

ความมีเหตุผล หมายถึง การคิดวิเคราะห์ให้รู้สาเหตุแห่งปัญหา การรู้ถึงผลของการกระทำ การใช้เหตุผลที่ไม่คำนึงถึงเฉพาะตนแต่คำนึงถึงผู้อื่น ๆ และสิ่งแวดล้อม

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550,68) ให้ความหมายของความมีเหตุผลไว้ดังนี้

ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติ รู้จักไตร่ตรอง พิสูจน์ให้ประจักษ์ ไม่หลงงมงาย มีความยับยั้งชั่งใจ โดยไม่ผูกพันกับอารมณ์และความยึดมั่นของตนเองที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจผิดได้ ไม่เป็นคนหุนเบา เชื่อง่าย รู้จักเหตุและรู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณและรู้จักกาลเทศะ

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณสุภา (2544 : 312) ให้ความหมายว่า

ความรอบรู้ หมายถึง ผู้มีปัญญา ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณสุภา(2544 : 420) ให้ความหมายว่า

ความรอบรู้ หมายถึง มีความรู้กว้างขวาง

วรรณนา สุตติวิจิตร (2533: 19) ให้ ความหมายว่า

ความรอบคอบ หมายถึง ทั่ว, ถ้วนถี่, ระวังเหตุการณ์อยู่เสมอ

ความรอบคอบ ตรงกับความหมายของเบญจธรรม คือธรรมอันดีงาม 5 อย่าง ในหัวข้อสติสัมปชัญญะ หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ ฝึกตนให้รู้จักเป็นคนยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

ความรอบคอบ (Prudence) หรือความรู้รอบ หมายถึง การสังเกตเห็นหรือหยั่งรู้ได้ง่ายและชัดเจนว่าอะไรที่ควรประพฤติอะไรที่ไม่ควรประพฤติ การแสวงหาความรู้มีส่วนช่วยให้เกิดความรอบคอบแต่ทว่าความรอบคอบอันลึกซึ้งซึ่งส่วนมากเกิดจากการคิดคำนึงและประสบการณ์

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณสุภา(2544 : 423) ให้ความหมายว่า

ระมัดระวัง หมายถึง ระวังให้มั่น, ประหยัด, รอบคอบ, ถี่ถ้วน

ปทานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่, เปลื้อง ณ นคร (2545 : 255) ให้ความหมายว่า

ภูมิคุ้มกัน หมายถึง สภาพที่ร่างกายมีแรงต่อต้านเชื้อโรคที่เข้าสู่ร่างกาย

โรงเรียนสี่ขาวสำหรับผู้บริหารและครูผู้สอน,หน่วยศึกษานิเทศ.สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐาน
การศึกษา (2541:31) ได้ให้ ความหมายของคำว่า ภูมิคุ้มกัน ดังนี้

ภูมิคุ้มกัน หมายถึง สิ่งที่ร่างกายสร้างขึ้นโดยธรรมชาติ หรือได้รับจากภายนอกเพื่อให้
เกิดการสร้างสิ่งต่อต้านหรือปฏิกิริยาตอบสนองขึ้นภายในร่างกาย

การสร้างภูมิคุ้มกัน หมายถึง การจัดสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียน
มีความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติและทักษะในการป้องกันและแก้ไขปัญหา สถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัว
ซึ่งเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวันและเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต และสามารถ
ป้องกันตนเองจากพิษภัย ของสิ่งมอมเมาต่าง ๆ

ศุภกร ม่วงเพชรศรี (2552:28) ให้ความหมายไว้ว่า

การมีภูมิคุ้มกันในตนเอง หมายถึง การเตรียมให้พร้อมรับผลกระทบและการ
เปลี่ยนแปลงด้านที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงการเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่อการที่จะเกิดขึ้นใน
อนาคตทั้งใกล้และไกลตัว

อภิมา คู่พิทักษ์ (2552:34) ให้ความหมายไว้ว่า

การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง ความไม่ประมาท เตรียมตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
ภายใต้เงื่อนไขการมีความรู้และคุณธรรมกำกับ

กรรณิกา ชลิตอาภรณ์ (2552 : 34) ให้ความหมายไว้ว่า

ภูมิคุ้มกัน หมายถึง ความไม่ประมาท เตรียมตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายใต้
เงื่อนไขการมีความรู้และคุณธรรมกำกับ หลักคิดที่ให้ความสำคัญที่สุดคือ คุณธรรม

ที่มา <http://www.inspect9.moe.go.th> 19/11/2552 ให้ความหมายไว้ว่า

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบ
ด้านนั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวัง

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม ความ
ซื่อสัตย์ ความพากเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

สรุปความหมาย

ความพอเพียง หมายถึง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความ
จำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการ
เปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้มีความเชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและตั้งระมัดระวังในขั้นตอนของการปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่ต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความขยันหมั่นเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ความรอบรู้ หมายถึง มีความรู้กว้างขวาง

ความรอบคอบ หมายถึง ทั่ว, ถ้วนถี่, ระมัดระวังเหตุการณ์อยู่เสมอ

6. คุณธรรมพื้นฐานที่พึงประสงค์ 8 ประการ

ปทานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่, แปล้อง ณ นคร (2545 : 47) ให้ความหมายว่า

ขยัน หมายถึง การทำงานอย่างแข็งขัน ,ทำหรือประพฤติเป็นปกติ,แข็งแรง,เข้าที่

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณศัพท์ (2544 : 71) .ให้ความหมายไว้ว่า

ขยัน หมายถึง ทำงานอย่างแข็งขัน,ทำงานอย่างสม่ำเสมอ,ไม่เกียจคร้าน

ขยัน หมายถึง ความตั้งใจเพียรพยายาม ทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

อดทน ความขยันต้องใช้ควบคู่กับสติปัญญา

ขยัน หมายถึง ผู้มีความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกต้องควร สู้งาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญกับอุปสรรค รักงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

หนังสือเสริมประสบการณ์ พระพุทธศาสนา : วรรณภา สุตติวิจิตร (2533 : 14) .ให้ความหมายว่า

ขยัน ตรงกับ ความหมายของสมาธิหรือธรรมสำหรับการครองเรือนของคนทั่วไป
ในหัวข้อ ขันติ หมายถึง ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.(2542 : 166) ให้ความหมายว่า

ขยัน หมายถึง การทำงานอย่างแข่งขัน ไม่ปล่อยปละละเลย ทำหรือประพฤติ
ปรกติสม่ำเสมอ ไม่เกียจคร้าน แข็งแรง ขยันหมั่นเพียร หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่การทำงานและ
การประกอบอาชีพที่สุจริตอย่างกระตือรือร้น สำเร็จด้วยความมานะอดทน

ที่มา <http://www.chiangkham.com/jaree2.htm> , 19/11/2552 ให้ความหมายไว้ว่า

ความขยันหมั่นเพียร หมายถึง ความตั้งใจทำงานสุจริตและเป็นประโยชน์ต่อสังคม มี
ความกระตือรือร้นที่จะทำงานทุกครั้งด้วยความเต็มใจและปรารถนาดี ไม่เลื่องงานหรือไม่รังเกียจ
งานโดยยึดถือวัตถุหรือบุคคล พยายามคิดศึกษาและสร้างสรรค์งานที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อ
สังคมหรือชุมชน

สรุป ความขยัน หมายถึง ความตั้งใจ เพียรพยายาม ในการศึกษาเล่าเรียนหรือ
ปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ สำเร็จได้ดี ไม่คั่งค้าง ไม่เกียจคร้าน ไม่หลบหลีกงาน รู้จักใช้เวลา
ว่างให้เป็นประโยชน์ เข้าศึกษาค้นคว้าห้องสมุดเป็นประจำ รักงานที่ทำ ทำหน้าที่อย่างจริงจังและ
มีความมั่นใจ

ปทานุกรมนักเรียน ฉบับพัฒนาปรับปรุงใหม่, เปลื้อง ณ นคร(2545 : 217) ให้ความหมาย
ไว้ว่า

ประหยัด หมายถึง ยับยั้ง ระวังระมัดระวัง ใช้จ่ายเหมาะสมแก่ฐานะหรือก่อประโยชน์สูง

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณศัพท์ (2544 : 302) ให้ความหมายของคำว่า
ประหยัด

ประหยัด หมายถึง ยับยั้ง ระวังระมัดระวัง

ราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 667) ให้ความหมายไว้ว่า

ประหยัด หมายถึง การยับยั้งระมัดระวังการใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะ

ประหยัด หมายถึง การรู้จักเก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของแต่พอควรพอประมาณ ให้
เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ

ประหยัด หมายถึง ผู้ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย รู้จักฐานะทางการเงินของ
ตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของอย่างคุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือยไม่ฟุ้งเฟ้อ
รู้จักทำบุญชื้อรายรับ – รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

วีรชาติ นิมอณรงค์ (2544 : 117) ให้ความหมายของคำว่าประหยัดไว้ดังนี้

ประหยัดและอดออม หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายในสิ่งที่ควรจ่ายตามความจำเป็นอย่าง
 คุ่มค่าและเกิดประโยชน์มากที่สุด ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บออม ใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพ
 ฐานะความเป็นอยู่ของตน

ประกาศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมาย

การประหยัด หมายถึง การใช้สิ่งทั้งหลายอย่างพอเหมาะ พอควร ให้ได้ประโยชน์มาก
 ที่สุด รู้จักระมัดระวังไม่ให้มีส่วนเกินเหลือทิ้ง รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขต
 ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2526 : 505) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความประหยัด ความพอประมาณ ความพอเพียง

ความประหยัด หมายถึง การยับยั้ง ระมัดระวัง เช่น ประหยัดปาก ประหยัดคำ
 ใช้จ่ายแต่พอควรแก่

ความประหยัด หมายถึง ผู้ที่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ฐานะ รู้จักฐานะ
 การเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออมถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของอย่างคุ่มค่า ไม่
 ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ รู้จักทำบัญชีรายรับ - รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

สรุป ความประหยัด ความประหยัด หมายถึง การรู้จักเก็บออมทรัพย์สิน เงินทองไว้
 ใช้ในยามจำเป็น ใช้สิ่งของหรืออุปกรณ์การเรียนอย่างประหยัดและคุ่มค่า ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ไม่
 ฟุ้งเฟ้อ ไม่ฟุ่มเฟือย ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายเหมาะสม ถูกกาลเทศะ นำเงินมา
 โรงเรียนแต่พอประมาณ ปิดน้ำ ปิดไฟทุกครั้งเมื่อใช้เสร็จ นำสิ่งของที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่และ
 รู้จักทำบัญชีรายรับ ข รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์การคำคุณศัพท์ (2544 : 167) ให้ความหมายว่า

ซื่อสัตย์ หมายถึง ประพฤติตรงและจริงใจ,ไม่คดโกงและไม่หลอกลวง

วรรณนา สุติวิจิตร (2533 : 14) ให้ความหมายว่า

ซื่อสัตย์ ตรงกับ ความหมายของขรวาจาธรรมหรือธรรมสำหรับการครองเรือนของ
 คนทั่วไป ในหัวข้อ สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

ซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติตรงไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดภัย
 จากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2526 : 282) ให้ความหมายไว้ว่า

ซื่อสัตย์ หมายถึง ความประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง หรือคดโกง
 เพื่อประโยชน์ส่วนตน

กิริติ บุญลือ (2519 : 82) .ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ซื่อสัตย์ (ซื่อตรง) หมายถึง การพูดและปฏิบัติตนตามความคิด พูดตรงกับความคิด เรียกว่าพูดตามซื่อ พูดไม่ตรงกับความคิดเรียกว่าโกหก ทำตรงกับความคิดเรียกว่าสุจริต ทำไม่ตรงกับความคิดเรียกว่าทุจริต

ความซื่อสัตย์ (faithfulness) ความซื่อตรง (sincerity) ความสุจริต (honesty) มีความหมายคล้ายคลึงกัน คือเชื่อถือได้ มีลักษณะเหมือนกันก็ว่าได้ เพียงแต่เน้นกันคนละที่บนแผนที่ผืนเดียวกัน คือความสุจริต เน้นที่เหตุผลของความน่าเชื่อถือว่า ผู้ปฏิบัติเองไม่ขัดแย้งตัวเองในกาย วาจาและใจ ส่วนความซื่อตรงเน้นที่ความมีเหตุผลของความน่าเชื่อถือว่าไม่ทรยศหักหลังผู้ร่วมกิจการ และความซื่อสัตย์นั้นเน้นที่เหตุผลของความน่าเชื่อถือว่ามีความคงเส้นคงวาในการปฏิบัติงาน ทั้ง 3 แง่ล้วนแต่ปรากฏ ในทั้ง 3 คุณธรรมที่เน้นแง่หนึ่งโดยมีแง่อื่น ๆ แฝงอยู่เบื้องหลัง จึงควรพิจารณาให้เป็นชุดไปเลย ภายใต้ศัพท์ความสุจริตและทุจริต (dishonesty) โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ความหมาย ดังนี้

- 1) ขาดหน้าที่เพราะไม่ได้สิ่งตอบแทน = ทุจริตต่อหน้าที่
- 2) ทำหน้าที่โดยได้รับสิ่งตอบแทนน้อยกว่าสิทธิ = สุจริตและเสียสละต่อหน้าที่
- 3) ทำหน้าที่โดยได้รับสิ่งตอบแทนตามสิทธิ = สุจริตต่อหน้าที่
- 4) ทำหน้าที่โดยได้รับสิ่งตอบแทนมากกว่าสิทธิ = ทุจริตต่อหน้าที่
- 5) เสียสละโดยมีวาระแอบแฝง เรียกว่า ไม่จริงใจ = ทุจริต
- 6) เสียสละโดยไม่มีวาระแอบแฝง เรียกว่า จริงใจ = สุจริต
- 7) ทำตามที่พูดหรือเขียน เรียกว่า รักษาสัญญา = สุจริต
- 8) ไม่ทำตามที่พูดหรือเขียน เรียกว่า ไม่รักษาสัญญา = ทุจริต
- 9) ทำตามความจริงเรียกว่า ทำถูก = สุจริตต่อตนเอง
- 10) ทำไม่ตามความจริงเรียกว่า ทำผิด = ทุจริตต่อตนเอง
- 11) ทำตามมโนธรรม เรียกว่า ทำดี = สุจริต
- 12) ทำไม่ตามมโนธรรม เรียกว่า ทำชั่ว = ทุจริต
- 13) พูดหรือเขียนตรงกับข้อมูล เรียกว่า พูดจริง = สุจริตต่อวิชาการ
- 14) พูดหรือเขียนไม่ตรงกับข้อมูล เรียกว่า พูดเท็จ = ทุจริตต่อวิชาการ
- 15) พูดหรือเขียนตรงกับความคิด เรียกว่า ตรง = สุจริตต่อตนเอง
- 16) พูดหรือเขียนไม่ตรงกับความคิด เรียกว่า โกหก = ทุจริตต่อตนเอง
- 17) พูดหรือเขียนตรงกับทำ เรียกว่า รายงานจริง = สุจริตต่อหน้าที่

18) พุดหรือเขียนไม่ตรงกับทำ เรียกว่า รายงานเท็จ = พุจริตต่อหน้าที่
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2526 : 282) ให้ความหมายไว้ดังนี้
ข้อสัตย์ หมายถึง ความประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดโกง ไม่หลอกลวง หรือ
คดโกงเพื่อประโยชน์ส่วนตน

ข้อสัตย์ หมายถึง ผู้มีความประพฤติตรงทั้งต่อเวลา ต่อหน้าที่และต่อวิชาชีพ มีความ
จริงใจปลอดจากความรู้สึกลำเอียง หรืออคติ ไม่ใช่เล่ห์กล คดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม รับรู้
หน้าที่ของตนเองปฏิบัติอย่างเต็มที่และถูกต้อง

บุรุษย์ ศิริมหาสาคร (2544 : 39) ให้ความหมายของความข้อสัตย์ ดังนี้
ความข้อสัตย์สุจริต หมายถึง เป็นคุณธรรมอันประเสริฐที่ควบคู่กัน บุคคลใดมีความ
ข้อสัตย์สุจริต ย่อมมีเกียรติและความไว้วางใจจากผู้อื่น

ความข้อสัตย์ หมายถึง ความเที่ยงตรง ความถูกต้อง ความไว้วางใจได้

ความสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบ ไม่คดโกง ซื่อตรงในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมายของความข้อสัตย์ ไว้ว่า

ความข้อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมและตรงต่อความเป็นจริง
ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น รวมไปถึงสังคมและ
ประเทศชาติ

สรุป ความข้อสัตย์ หมายถึง ผู้ที่มีความประพฤติตรงทั้งต่อเวลา ต่อหน้าที่และต่อ
วิชาชีพ มีความจริงใจ ปลอดจากความรู้สึกลำเอียง หรือ อคติ ไม่ใช่เล่ห์กล คดโกงทั้งทางตรง
และทางอ้อม รับรู้หน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติอย่างเต็มที่และถูกต้อง ไม่นำเอาสิ่งของหรือทรัพย์สิน
ของผู้อื่นหรือของส่วนรวม มาเป็นของตน ไม่ลอกการบ้านและไม่ให้เพื่อนลอกการบ้าน จะใช้
สิ่งของของผู้อื่นต้องขออนุญาตเจ้าของก่อนเสมอ

วรรณา สุติวิจิตร (2533 : 14) ให้ความหมายว่า

มีวินัย ตรงกับ ความหมายของฆราวาสธรรมหรือธรรมสำหรับการครองเรือนของคน
ทั่วไป ในหัวข้อ ทมะ หมายถึง การฝึกฝน การข่มใจ การฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ
ฝึกหัดตนนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

มีวินัย หมายถึง การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งมีวินัยใน
ตนเองและมีวินัยต่อสังคม

Diction of Psychology Chaplin, 1968 ให้ความหมายไว้ว่า

วินัย หมายถึง กฎข้อบังคับ หรือ ระเบียบ ที่บุคคลใช้ในการควบคุมความประพฤติหรือ การปฏิบัติตนเอง

Klausmeier & Goodwin ,1975

วินัย หมายถึง การเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อเพื่อน และต่อโรงเรียน English & English , 1958 ให้ความหมายไว้ว่า

วินัย หมายถึง ลักษณะของการนำตนเอง หรือ การควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ เป็นไปตามความตั้งใจโดยอาศัยแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับอุดมคติที่ตนสร้างขึ้น

Lee , 1961 ให้ความหมายไว้ ดังนี้

วินัย หมายถึง การที่บุคคลกระทำแต่ในสิ่งที่จะทำให้ตนและผู้อื่นประสงค์ความสำเร็จใน อนาคตโดยสิ่งที่ตนกระทำนั้นจะไม่ก่อความเดือดร้อนขึ้นภายหลังทั้งตนเองและผู้อื่นและไม่ว่าการ กระทำนั้นจะเป็นสิ่งที่ตนเต็มใจจะกระทำหรือไม่

Ausubel,1965 ให้ความหมายไว้ดังนี้

วินัย หมายถึง เป็นวินัยที่มีรากฐานมาจากการควบคุมทั้งภายในตนและภายนอกตน เป็นวินัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตนของบุคคลได้มากกว่าวินัยที่เกิดจากการควบคุมภายนอกเพียง อย่างเดียว การควบคุมภายใน ก็คือ การควบคุมที่ผู้ปฏิบัติตามวินัยเป็นผู้ควบคุมตนเอง ในการ ประพฤติในสิ่งที่พึงกระทำและการควบคุมภายนอก คือการที่ผู้ปฏิบัติตามวินัยถูกควบคุมจาก บุคคลอื่นด้วยการดูแลที่สม่ำเสมอ การออกคำสั่ง การบังคับ หรือการลงโทษ

มีวินัย หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎ ระเบียบ ของสถานศึกษา สถาบัน องค์กร และประเทศ โดยที่ตนยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ รวมทั้งการมีวินัยทั้งในตนเองและสังคม

บุญมา จิตจรัส (2535 : 90) บทความธรรมชาติวิทยา ให้ความหมายไว้ว่า

วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมายของการรักษาระเบียบวินัย ไว้ว่า

หมายถึง การควบคุมความประพฤติ ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมกับจรรยาบรรณ ข้อบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม

สรุป ความมีวินัย หมายถึง การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเองและวินัยต่อสังคม รับผิดชอบต่อตนเอง ปฏิบัติตามกฎจรรยาบรรณและกฎเกณฑ์ของ สังคมอย่างเต็มที่และถูกต้อง ตรงต่อเวลา แต่งกายถูกต้องตามระเบียบ ร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

ทำงานสำเร็จตามแผนที่กำหนดและปฏิบัติตามขั้นตอนที่วางไว้ เข้าใจตามลำดับก่อนและหลังทุกครั้งที่มีการกิจกรรม

ชวาล แพร์ตกุล(2514) ให้ความหมายไว้ว่า

มีความรับผิดชอบ หมายถึง ความสนใจและความตั้งใจที่จะทำงานและติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เป็นผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนกระทำลงไป ทั้งในด้านผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกมาในรูปของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวัง อย่างมีจุดหมาย เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ได้รับงานมา

ภิญญา สาร (2519) ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกที่รับผิดชอบต่อเป็นอำนาจชนิดหนึ่งในจิตใจของบุคคลซึ่งสามารถควบคุมความประพฤติของตนเองได้

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมายไว้ว่า

ความรับผิดชอบ หมายถึง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความเพียร ความละเอียดรอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

อาทิตย์ อุไรรัตน์ (2518) ให้ความหมายไว้ว่า

ความรับผิดชอบ หมายถึง คนที่มีลักษณะ

1. ถ้าได้รับมอบหมายให้ทำสิ่งใด ก็สามารถทำงานเป็นผลสำเร็จโดยรวดเร็วและเรียบร้อย
2. คอยดูแลและคาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะเกิดปัญหาอะไรขึ้นเพื่อหาทางแก้ไข มิให้เกิด

ความเสียหายขึ้น

3. หาทางปรับปรุงงานให้ก้าวหน้าเป็นผลดีแก่ส่วนรวมตามวัตถุประสงค์ของงานที่กำหนดไว้

Browne ,1958) ให้ความหมายไว้ว่า

ความรับผิดชอบ หมายถึง เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม ไม่ทอดทิ้งต่ออุปสรรค ทำงานแข็งขัน มีความเชื่อมั่นในตนเอง ต้องการงานให้ดีขึ้นกว่าเดิม และเป็นบุคคลที่ไว้วางใจได้

Grinder ,1962 ให้ความหมายไว้ว่า

ความรับผิดชอบ หมายถึง การที่จะพิจารณาคนที่มีความรับผิดชอบนั้นพิจารณาได้จาก

1. การที่บุคคลรู้สึกเสียใจต่อการกระทำที่ผิดพลาดหรือไม่เหมาะสมของตน
2. การที่บุคคลพยายามไถ่ถอน ด้วยการสารภาพว่าได้กระทำผิดไปแล้วหรือยอมถูกลงโทษเพื่อชดเชยการทำผิด

3. การที่บุคคลมีความรู้สึกต่อต้านการกระทำที่ไม่เหมาะสม

4. การที่บุคคลมีปฏิกิริยาต่อต้านการช่วยให้อะไรในสิ่งที่ไม่เหมาะสม

จากการศึกษาของนักจิตวิทยาและนักสังคมวิทยา Foster , 1953 กล่าวไว้ว่า

คนที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นเป็นคนมีความสุขและปรับตัวได้ดี ส่วนคนที่ไม่มีความรับผิดชอบมักเป็นคนที่ไม่ค่อยมั่นใจตนเองและสิ่งแวดล้อมรอบข้าง มักคิดอะไรโดยเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง หรือ เป็นที่ตั้ง ไม่ชอบช่วยเหลือหรือแบกภาระ ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น คิดถึงแต่ความต้องการและความสนใจของตนเอง

ผลการวิจัยจากต่างประเทศพบว่า

Mueller ,1969 กล่าวไว้ว่า

นักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มีความรับผิดชอบสูงกว่านักเรียนที่มีผลทางการเรียนต่ำ

Gough อ้างจาก Wiggins ,1971 กล่าวไว้ว่า

เด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะเป็นที่มีความรับผิดชอบสูง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบในประเทศไทย มีผลดังนี้

1. นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์มีความรับผิดชอบสูง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง

(ภัทร นิคมานนท์ , 2517)

2. คนที่มีความรับผิดชอบมักมีความอยากรู้อยากเห็นและมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

(दनัย งามวัฒน์ , 2518)

3. เด็กมีลักษณะความเป็นผู้นำเป็นเด็กที่มีความรับผิดชอบ (อภิสิทธิ์ วงษา , 2517)

4. นักศึกษาวิทยาลัยพยาบาล มีความรับผิดชอบสูง มีความสามารถในการแก้ปัญหา

เฉพาะหน้าและมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง (อารีย์ เศรษฐชัย , 2520)

5. นักเรียนที่มีความรับผิดชอบจะมีความซื่อสัตย์ด้วย (สมโชค พูลนาม ,2523)

สรุป ความรับผิดชอบ หมายถึง การปฏิบัติภารกิจที่ตนพึงกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้โดยไม่ต้องมีการควบคุมหรือบังคับจากผู้อื่นและเป็นที่ยอมรับผลการกระทำของตนทั้งด้านการรับผิดชอบและรับชอบ จากความหมายของวินัยในตนเองกับความรับผิดชอบ มีความหมายใกล้เคียงกัน เพียงแต่วินัยในตนเองเน้นการควบคุมตนเองแต่การมีความรับผิดชอบเน้นการควบคุมตนเองและรวมการยอมรับผลของการกระทำที่ตนได้กระทำลงไปด้วย อนึ่ง จากผลการวิจัยของภัทรานิคมานนท์ ยืนยันการมีวินัยในตนเองมีความสัมพันธ์กันสูงกับการมีความรับผิดชอบ การฝึกความรับผิดชอบให้กับเด็กนั้นควรมุ่งเน้นให้เด็กมีวินัยในตนเอง เนื่องจาก

เด็กมีวินัยในตนเองจะสามารถควบคุมตนเองได้โดยไม่ต้องคอยรับคำสั่งจากผู้ใหญ่ หรือสามารถตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ได้โดยไม่ต้องมีใครคอยคิดเพียงว่า ต้องทำหรือไม่ต้องทำ เพราะว่าจะถูกทำโทษเท่านั้น นั่นคือการฝึกความรับผิดชอบ ชนิดที่มุ่งให้เด็กเกิดวินัยในตนเอง นอกจากนี้ผู้ใหญ่ควบคุมดูแลการปฏิบัติภารกิจที่พึงกระทำของเด็กอยู่ทุกฝีก้าวแล้ว การฝึกความรับผิดชอบต่อชนิดที่มุ่งให้เกิดวินัยในตนเอง ยังมีผลทำให้เกิดมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงเพราะมีความมานะ บากบั่น และมีความอดทนสูง

หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ (2548 : 76) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความสุภาพ หมายถึง เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ

ความสุภาพอ่อนโยน หมายถึง ความเป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอและมีกิริยาวาจาที่สุภาพ อ่อนโยน งดงาม ตามมาตรฐาน ตามเหตุผลที่ควรดำเนิน ไม่แข็งกระด้าง ดื้อดึงด้วยความเย่อหยิ่งถือตัว หรือดื้อดึง ความเป็นผู้ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่

สุภาพ หมายถึง ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ เรียบร้อยไม่ก้าวร้าว หรือวางอำนาจข่มขู่ผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง เป็นผู้มีมารยาทดีงาม วางตนเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

สรุป ความสุภาพ หมายถึง เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ ไม่ก้าวร้าว เคารพผู้สูงวัยกว่า ไม่ส่งเสียงดัง เอะอะ โวยวาย รบกวนผู้อื่น ยอมรับความคิดเห็นหรือการกระทำของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล

สะอาด หมายถึง ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความผ่องใสเป็นที่เจริญตาทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

สะอาด หมายถึง ผู้รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องตามสุขลักษณะ ฝึกฝนจิตใจไม่ให้ขุ่นมัว มีความแจ่มใสอยู่เสมอ ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย วาจาและใจและสภาพแวดล้อมมีความผ่องใสเป็นที่เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจ

สรุป ความสะอาด หมายถึง ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความผ่องใสเป็นที่เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมถูกสุขลักษณะ มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี ไม่เป็นที่รังเกียจของผู้พบเห็น รู้จักเลือกซื้อและรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติดและอบายมุข ไม่ขีดเขียนทำสกปรกตามอาคารสถานที่ต่าง ๆ ทั้งขณะในที่รองรับและล้างมือก่อนและหลังรับประทานอาหารทุกครั้ง

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์กรคำคุณศัพท์ (2544 : 410) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้
 ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ,ความปรองดองกัน

สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจ
 กันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดการงานอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท

สามัคคี หมายถึง ผู้ที่เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนทั้งใน
 ในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้การงานสำเร็จ
 ลุล่วง สามารถแก้ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่าง ความ
 หลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิดและความเชื่อ พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสมานฉันท์
 บุญชัย ศิริมหาสาคร (2544 : 40) ให้ความหมายของคำว่า สามัคคี ไว้ดังนี้

สามัคคี หมายถึง คุณธรรมที่จำเป็นในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้เกิด
 ความรักใคร่ปรองดองกัน เมื่อมีปัญหาที่จะร่วมกันแก้ไขให้ลุล่วงไปได้

ประกาศศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมายของความสามัคคี ไว้ว่า

ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำ
 กิจกรรมได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ปรับตนเองเข้ากับ
 ผู้อื่นได้ รับผิดชอบ รักหมู่มคณะ

สรุป ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือ
 กันกระทำกิจกรรมได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ปรับ
 ตนเองเข้ากับผู้อื่นได้อย่างสันติและสมานฉันท์ รับผิดชอบ รักและสามัคคีในหมู่มคณะ ไม่ทะเลาะ
 วิวาท

พจนานุกรม ฉบับปรับปรุง : องค์กรคำคุณศัพท์ (2544 : 259) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

มีน้ำใจ หมายถึง มีใจจริง ,นิสัยใจคอดี,มีความเอื้อเฟื้อ

มีน้ำใจ หมายถึง ความมีน้ำใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเอง หรือ เรื่องของตนเอง แต่เห็นอก
 เห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความ
 จำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมจะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน

มีน้ำใจ หมายถึง ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตน
 เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เห็นอก เห็นใจ และเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์และผู้มีความเดือนร้อน
 มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย และสติปัญญา ลงมือปฏิบัติการเพื่อ
 บรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

วรรณา สุตติวิจิตร (2533 : 14) ได้ให้ความหมายว่า

มีน้ำใจ ตรงกับ ความหมายของฆราวาสธรรมหรือธรรมสำหรับการครองเรือนของคนทั่วไป ในหัวข้อ จากะ หมายถึง ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว

วิชัย ธรรมเจริญ (2535 : 96) บทความธรรมชาธา ให้ความหมายไว้ว่า

น้ำใจ หมายถึง นิสสัยใจคอแท้ของคน คนที่รู้จักนึกถึงผู้อื่น เรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจ

ประภาศรี ศรีหะอำไพ (2550 : 68) ให้ความหมายของการมีน้ำใจ คือ การเสียสละ

หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละทิ้งอารมณ์ร้ายในตนเองด้วย
กรรมศาสนา (2521 : 28) ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความเสียสละ หมายถึง การรู้จักยอมละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม หรือบริจาคสิ่งของ เงินทอง แก่ผู้อื่นที่ควรรับ รวมทั้งเพื่อส่วนรวม เพื่อสาธารณประโยชน์ การบำรู้ง การศึกษา ผู้ประสบทุกข์ภัยต่าง ๆ ฯลฯ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 21) ให้ความหมายไว้ว่า

ความเมตตา กรุณา หมายถึง ความรักและเอ็นดูปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข

สรุป ความมีน้ำใจ หมายถึง การที่ไม่เห็นแก่เพียงตนเอง หรือเรื่องของตนเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่นและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาสาช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมอยู่เสมอ มีจิตสาธารณะชอบช่วยเหลือสังคมและส่วนรวม รู้จักแบ่งปัน เสียสละ ช่วยเหลือหรือแนะนำเพื่อนอย่างเต็มใจในทุกเรื่องที่เพื่อนร้องขอ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมเดช ใจหวัง (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านไทร อำเภอบึง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจต่อผู้ปกครองนักเรียน ชุมชนและสังคม ซึ่งโรงเรียนมีปัญหาในการพัฒนาเรื่องนักเรียนขาดความรับผิดชอบ ไม่มีระเบียบในการแต่งกาย ไม่มีวินัยในเรื่องการรักษาความสะอาด ขาดความซื่อสัตย์ ไม่เคารพกฎระเบียบของโรงเรียนและจากพฤติกรรมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านความสุภาพ ด้านความประหยัด ด้านความสามัคคี ด้านความมีน้ำใจ และด้านความขยัน ทำให้ไม่สามารถพัฒนา นักเรียนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่โรงเรียนได้ตั้งไว้ ซึ่งการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจและสามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ในตนเองได้ โดยใช้กลยุทธ์การฝึกอบรมและการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดำเนินการเป็น 2 วงรอบ แต่ละวงรอบ ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ ตามแผน การสังเกตและการสะท้อนผล ซึ่งใช้ผู้ศึกษาค้นคว้าจำนวน 4 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีจำนวน 2 คน คือ วิทยากรในการอบรมและผู้อำนวยการโรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบบันทึกและแบบประเมินการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เทคนิคแบบสามเส้าและการนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า การฝึกอบรม ดำเนินการเป็น 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมเข้าค่ายพัฒนาจิต เป็นการให้นักเรียนฝึกปฏิบัติในการสมาทานศีล การปฏิบัติสมาธิ การนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนเกิดแรงศรัทธามุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง กิจกรรมนำนักเรียนไปวัดในวันธรรมสวนะหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา เพื่อให้นักเรียนรู้จักปฏิบัติตนเมื่อได้เข้าไปอยู่ในสถานที่อันควร และ กิจกรรมอบรมวันสุดท้ายเพื่อให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์ ในด้านเป็นคนดีมีความรับผิดชอบ มีวินัย มีความซื่อสัตย์ และคุณธรรมที่พึงประสงค์ต่าง ๆ กลุ่มเป้าหมายมีความกระตือรือร้น ในการพัฒนาตนเองและร่วมกิจกรรมตลอด การอบรม ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำแนวคิดและวิธีการไปพัฒนาตนเองได้ การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรม ได้ดำเนินการใน 3 กิจกรรม คือ 1) สอนสอดแทรกในรายวิชาต่าง ๆ 2) กิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยตรง โดยการอบรมหน้าเสาธง หรือในโอกาสต่าง ๆ 3) กิจกรรมบูรณาการกับวิถีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียนโดยประสานกับผู้ปกครอง ชุมชน กลุ่มเป้าหมายทุกคนมีความมั่นใจในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ตนเอง มีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปพัฒนาตนเองได้เป็นอย่างดี

ไพฑูริย์ การเพียร (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมความมีวินัยในตนเองของนักเรียน โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างเป็นครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอฮอด จำนวน 165 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามปลายเปิด วิเคราะห์ข้อมูลโดยแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ โดยใช้หลักการบริหารงาน 4 ด้าน 1) ด้านการวางแผน 2) ด้านกระตุ้นแรงจูงใจ 3) ด้านการประสานงาน 4) ด้านการประเมินผล พบว่า ด้านการวางแผนครูผู้สอนกำหนดเป้าหมายในการส่งเสริมทำแผนงานและโครงการและกิจกรรมรองรับที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ โดยจะส่งเสริมสถานการณ์และโอกาสโดยคำนึงถึงพฤติกรรมที่แสดงออกมาในปัจจุบันของนักเรียนเป็นหลัก ด้านการกระตุ้นและแรงจูงใจ ครูผู้สอนให้ความสำคัญในการรักษาความสะอาดของสถานศึกษา การมอบเกียรติบัตรและรางวัลให้กับนักเรียนที่มีมารยาทที่ดีงาม การลงโทษนักเรียนที่กระทำผิดตามระเบียบวินัย โดย

การว่ากล่าวตักเตือนและอบรมสั่งสอนให้นักเรียนรู้ผิด รู้ชอบ ในพฤติกรรมของตนเองและการประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน และการกระตุ้น การสนับสนุน ส่งเสริม และประสานให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบถึงความสำคัญของการมีวินัย การมีคุณธรรมที่พึงประสงค์ในด้านต่าง ๆ เพื่อรับทราบถึงปัญหาและดำเนินการส่งเสริมเพื่อหาแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมในการดำเนินงานและป้องกันแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียน ด้านการประเมินครูผู้สอนมีการประเมินโครงการ กิจกรรมอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่เป็นที่เห็นการและพบว่านักเรียนมีความรับผิดชอบงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพิ่มมากขึ้นและมีการรายงานผลทั้งด้วยวาจาและเป็นลายลักษณ์อักษร

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนในสถานศึกษานั้นจะต้องอาศัยกลยุทธ์ต่าง ๆ เช่นการฝึกอบรม การส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนมีวินัย มีคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะการที่ส่งเสริมให้ครูผู้สอนมีบทบาทในการส่งเสริมให้นักเรียนมีวินัยในตนเอง ทำให้นักเรียนกลุ่มเป้าหมายเป็นคนมีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์ นอกจากนี้ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนในด้านอื่น ๆ อันจะส่งผลให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์เพิ่มมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

จิราพร ชุมตรินอกและคณะ (2547 : หน้า 59) ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาจริยธรรมเด็กและเยาวชนที่ต้องการว่ากระทำผิดในความดูแลของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนเข้าร่วมกิจกรรม และหลังเข้าร่วมกิจกรรมมีคะแนนการพัฒนาจริยธรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรม และค่าเฉลี่ยกลุ่มที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมในภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.1 โดยเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมมีคะแนนการพัฒนาจริยธรรมสูงกว่าเด็กที่ไม่เข้าร่วมในกิจกรรม

อำนาจ หารัญดา (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนด้านความมีสัมมาคารวะ โรงเรียนวังมนวิทยาจารย์ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะที่ดีงาม 3 ประการ คือ การพูดจาไพเราะ สุภาพ มีสัมมาคารวะและความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของเคมมิส และ แม็คแท็กการ์ท โดยการระดมสมอง กิจกรรมการเข้าค่ายพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและการฝึกปฏิบัติควบคุมตนเองโดยการบริหารจัดการเจริญปัญญา และการนิเทศติดตาม การเยี่ยมบ้าน พบว่านักเรียนที่รับการพัฒนากิจการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนดีขึ้นในทุกด้าน

รัตน์มณี เข้มเวียง (2549 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างวินัยด้านการรักษาความสะอาด ของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาสีนวน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 56 คน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการรูปแบบที่ใช้คือการประชุมแบบมีส่วนร่วมและการนิเทศติดตามผล โดยมีกิจกรรมหลัก 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมตรวจความสะอาดร่างกายและการแต่งกาย กิจกรรมเขตรับผิดชอบ กิจกรรมประกวดนักเรียนตัวอย่าง และกิจกรรมประกวดห้องเรียนน่าอยู่ พร้อมทั้งเสริมกิจกรรมเยี่ยมบ้านนักเรียน ซึ่งปรากฏผลมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น นักเรียนมีการพัฒนาด้านความสะอาดร่างกาย การแต่งกาย นักเรียนส่วนใหญ่เกิดความตระหนักในการรักษา ดูแลความสะอาดตนเองและบริเวณต่าง ๆ ในโรงเรียน อยู่ในระดับดี มีความกระตือรือร้น ใส่ใจดูแล เอาใจใส่ รักษาความสะอาดร่างกายและการแต่งกายของตนเองมากขึ้น

ถนอม เขียดแก้ว, มนูญญา พุทธิพงษ์ และ ลัดดา วงศ์สวัสดิ์ (2550 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การใช้กิจกรรมกลุ่ม “บ้านแห่งรัก หอพักนักเรียนประจำ “ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของนักเรียนตามแบบสหศึกษา โรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัยกระบี่ โดยแยกเป็นคุณธรรม 6 ด้าน คือ ด้านความสามัคคี ด้านความเสียสละ ด้านการให้อภัย ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและด้านความเห็นอกเห็นใจ พบว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของนักเรียนประจำแบบสหศึกษา สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01 นักเรียนเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน หลังการเข้าร่วมกิจกรรม สูงกว่า ก่อนเข้าร่วมในกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เป็นการจัดประสบการณ์ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ซึ่งก่อให้เกิดการยอมรับตนเอง การยอมรับผู้อื่น มีความภาคภูมิใจในตนเอง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการปรับตัวให้เข้ากับสมาชิกภายในกลุ่ม ส่งผลให้สามารถนำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันในสังคมได้อย่างมีความสุข